

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 1,p. 403-423, January 2013

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK DİVÂNÜ LÛGATİ'T-TÜRK'TE DİL VE KÜLTÜR ÖĞRETİMİ MATERYALLERİ

LANGUAGE AND CULTURE TEACHING MATERIALS IN DIVAN-U LUGAT-IT TURK AS A CULTURAL LEGACY

Yrd. Doç. Dr. Zekerya BATUR

Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Türk Eğitimi Bölümü

Ozan ALEVLİ

MEB Türkçe Öğretmeni, Yüksek Lisans Öğrencisi

Halil KURU

MEB Türkçe Öğretmeni, Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

Divan-u Lugati't-Turk, which is written by Kasgarli Mahmud, is an extremely important literary work for the Turkish language and culture. With this literary work, Kasgarli Mahmud proved that Turkish is such a rich language that it is richer than Arabic in terms of structure. Divan-u Lugati't-Turk, which was written almost a thousand years ago, is not only the first Turkish dictionary but also one of the first reference sources for many researchers about history and culture. In this article, the materials used in Divan-u Lugati't-Turk are dwelt on. The most natural, valid, realistic and the easiest way for keeping the interest alive for language learners is to use the materials that would draw their attention. This work is scanning modeled and based on document analysis. For this purpose, first, Divan-u Lugati't-Turk has been scanned and then all the

proverbs, couplets, poems, legends, verses of the Koran, hadiths, reduplications and colours which could be considered as an educational material of that era are marked; after that the acquired materials have been categorized according to their kinds and evaluated.

Kasgarli Mahmud used proverbs to concrete abstract terms and strengthened his expressions. By having rhyme among the proverbs, he used the antiphysis features as much as possible. In order to teach the meanings of the words in a better way and to teach some grammar rules, he used quatrains and couplets because they have got the sound harmony and rhythm that keeps the readers' attention alive and they are easy to remember. He narrated the language and the culture by illustrating the legends which are the big treasures of a culture. By doing that he both presented Turkish culture and beliefs to Arabs and drew attention and he also provided a better understanding to learn the words.

Key Words: Divan-u Lügati't-Türk, Dictionary, Language Map, Language Teaching, Culture, Material

Öz

Kâşgarlı Mahmûd'un yazdığı Divânü Lûgati't-Türk, Türk dili ve kültürü açısından son derece önemli bir eserdir. Kâşgarlı Mahmûd bu eseriyle Türk dilinin ne kadar zengin bir dil olduğunu, hatta Arapça'dan bile daha zengin bir yapısının olduğunu ispatlamıştır. Günümüzden yaklaşık bin yıl önce yazılan Divânü Lûgati't-Türk, Türkçenin ilk sözlüğü olmaktan öte pek çok araştırmacının tarihi ve kültürel başvuru kaynaklarının da ilklerindedir. Bu makalede, Divânü Lûgati't-Türk'te kullanılan materyaller üzerinde durulmuştur. Dil öğrenen insanların ilgisini sürekli canlı tutmanın en doğal, geçerli, gerçekçi ve kolay yolu onların ilgilerini çekecek materyaller kullanmaktır. Çalışma tarama modelinde olup doküman incelemesine dayalı olarak yapılmıştır. Bu amaçla, önce Divânü Lûgati't-Türk(DLT) taranarak çağının eğitim materyali sayılabilecek bütün atasözü, beyit ve manzum parçalar, efsaneler, ayetler, hadisler, ikilemeler, renk unsurları fişlenmiş, daha sonra elde edilen malzeme türlerine göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Kâşgarlı Mahmûd soyut kavramları canlandırabilmek için savları kullanmış, anlatımına güç katmıştır. Yine savların uyaklı oluşundan, karşıtlama özelliğinden mümkün olduğunca faydalanmıştır. Kelimelerin manalarını daha iyi anlatmak, bazı dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla, ses ahenkleriyle ve ritmin duygusuyla okuyucuların dikkatlerini canlı tutmak hem de kolaylıkla hatırlanabilecek özellikte oldukları için dörtlük ve beyitleri kullanmıştır. Dil ve kültürü, kültürün önemli hazineleri olan efsanelerden örnekler vererek anlatmış, böylece hem Türk kültürünü ve inanışlarını Araplara tanıtmış hem de dikkat çekmiş ve kelimelerin daha iyi kavranmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: DLT, Sözlük, Dil Haritası, Dil Öğretimi, Kültür, Materyal

1.GİRİŞ

Kâşgarlı Mahmûd tarafından Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan Divânü Lûgati't-Türk, Türkçe-Arapça bir sözlüktür. Kâşgarlının bu eserini hazırlarken iki amacı vardı: Türkçenin Arapça ile atbaşı beraber gittiğini göstermek ve Araplara Türkçe öğretmekti (Canpolat 1999: 19). Divânü Lûgati't-Türk, Türk kültür ve medeniyetini araştırma ve inceleme bakımından bir hazine durumundadır. Bu döneme ait başka bir eserin de bulunmaması Divan'ı paha biçilemez bir kaynak durumuna getirmiştir (Korkmaz, 1981) .

Dönemin kültürel, ekonomik, sosyal, tarihî, coğrafi ve dil yapısını ortaya koyan eserlerle ilgili olarak bu zamana kadar gerek ülkemizde, gerekse ülkemiz dışında çeşitli alanlarda çok sayıda araştırma yapılmış ve neredeyse bir külliyat oluşmuştur (Coşar-Güneş, 2011; Adalıoğlu, 2007: 1; Amanoğlu, 2000: 5; Argunşah-Güner, 2008: 1; Asker, 2008: 86; Aydoğdu, 2009: 55; Bayat, 2007: 3; Caferoğlu, 1972: 11; Canpolat, 1974: 19; Çifci, 2004: 571; Düzgün, 2007: 201; Eraslan, 1991: 113; Gencan, 1972: 27; Gömeç, 2002: 20; Günşen, 2008: 242; İleri, 2007: 542; İlaydın, 1972: 96; İnayet, 2007: 1171; Kara, 2009: 535; Karaşlar, 2010: 508; Kaya, 2002: 39; Kelly, 1972: 104; Koononov, 1978: 181; Korkmaz, 1995: 244; Gencan, 1972: 304; Korkmaz, 1999: 459; Köksel, 2009: 262; Nurmuhammedov, 2003: 129; Onan, 2003: 425; Özbay-Melanlıoğlu, 2008: 49; Sakaoglu, 1991: 97; Sev, 2004: 497; Şen, 2001: 268; Türkay, 1980: 39; Yaylagül, 2010: 112; Gencan, 1972: 192, Yaylagül, 2006: 77). Eserde Kâşgarlı bütün Türk boylarından büyük bir özenle topladığı dil malzemelerini bir düzen içinde sözlüğüne koymuş ve eserini oluştururken okuyucunun ilgisini sürekli canlı tutmak için çeşitli materyaller kullanmıştır.

Öğretim materyalleri öğrenme-öğretme sürecinde öğretimi destekleme, hatırlamayı kolaylaştırma, dikkat çekme, soyut bilgileri somutlaştırma ve anlaşılmayı kolaylaştırma gibi amaçlarla kullanılmaktadır (Yalın, 2002: 83). Eğitimde materyal kullanımı öğrenmede, zamanı kısaltır, bilgiyi pekiştirir ve kalıcılığa yardım eder, okuma ve araştırma arzusu uyandırır. (Aslan-Doğdu, 1993: 40). Dil öğretiminde de dil, beceriler bütünlüğü olarak da düşünüldüğü için anlamı ve kullanımı öğrenciye kazandıracak dil birimlerinin anlama uygun kullanım egzersizleriyle pekiştirilmesi gerekecektir (Cemiloğlu, 2004). Kâşgarlı da Divânü Lûgati't-Türk'te sadece kural verme değil, önce çok sayıda örneklerden hareket edip kurala ulaşma yolunu izlemiş ve günümüz yabancı dil öğretiminde benimsenen bir yöntem izlemiştir. Dil öğretiminde materyal kullanımının önemini çok iyi fark etmiş, verdiği bilgileri çeşitli materyaller kullanarak somutlaştırmış, parçaları bütün içinde vermeye özen göstermiştir. Böylece ezber bilgi vermek yerine dile ait özellikler sezdirilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımın dil öğretiminin doğal ortamdan hareketle verilmesi ilkesiyle örtüştüğü görülmektedir (Çifci, 1998: 61). Dil öğrenen insanların ilgisini sürekli canlı tutmanın en doğal, en geçerli, en gerçekçi ve en kolay yolu onlara

ilgilerini çekecek materyaller vermektir. Atasözü, şiir, efsane, tekerleme, ikileme ve renk unsurları öğrencilerin ilgilerini en fazla canlı tutacak materyaller arasında önemli bir yer tutar.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “doküman incelemesi” yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım-Şimşek, 2006: 187). Bu çalışmada Divânü Lûgati't-Türk, “tümevarımcı betimsel analiz” yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın amacı eserde kullanılan materyalleri tespit etmek ve bu materyalleri Türkçe öğretimi açısından değerlendirmektir. Sözlükten verilen örnekler için, sözlüğün tıpkıbasımı değil, “Kâşgarlı Mahmûd, Divânü Lûgati't-Türk” adlı Türkçe bir çevirisi esas alınmıştır (çev. Serap Tuba Yurteser, Seçkin Erdi, 2007).

3. DİVÂNÜ LÛGÂTİ'T-TÛRK'TE KULLANILAN MATERYALLER

3.1. Atasözü (Sav): Atasözlerimiz çok değişik konuları ve kavram alanlarını kapsamakta kimi zaman hissedip de söze dönüştüremediğimiz olguları büyük bir başarı ile sahneleyerek dile getirmektedir (Aksan, 1999: 148). Atasözlerinin en önemli özelliği soyut kavramları anlatabilmek, canlandırabilmek için somutlaştırmaya başvurmasıdır. Bu da anlatım ve anlama kolaylığı sağlar. Atasözleri kısa güçlü bir anlatıma sahiptir, ayrıca çoğu atasözünün uyaklı oluşu akılda kalmasını kolaylaştırır. Bir dili incelikleriyle öğretebilmek için atasözlerinin öğretim sürecinde kullanılması gerekmektedir. Kaşgarlı DLT'de bazıları birden fazla kullanılmak suretiyle toplam 320 sav kullanmıştır (Korkmaz, 2007). Eserde atasözlerinin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir:

Karşıtlama :aç: Aç. Şu atasözünde geçer, aç ne yemes, toq ne temes: Aç ne yemez, tok ne demez. Bu, aç önüne konan yemeğe hayır demez, hepsini yer, ancak tok tarafından hakir görülür anlamındadır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 129).

Karşıtlama, anlatımın gücünü ve etkisini sağlayan, birbirine bütünüyle karşıt kavramların bir arada kullanılmasıdır (Aksan, 2005: 117). Aç sözcüğünün karşıtıyla birlikte kullanıldığı bu savla Kâşgarlı anlatımı güçlendirmiş ve kelimeyi karşıtıyla birlikte vererek akılda kalıcılığı arttırmıştır. Aşağıda verilen örneklerde de aynı yöntem kullanılmıştır:

alım: Alacak, kişinin üzerinde olan borç. Şu atasözünde de geçer, alımçı arslan berimçisiçgan: Alıcı aslan verici sıçan. Alacaklı, alacağını isterken aslan gibidir, borçlu ise korkudan sıçana benzer (alımçı-berimçi:alıcı-verici)(DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 139).

tölek: sessiz, rahat ,sakin. Şu atasözünde de geçer, aç ewek toq tölek: Aç telaşlı, tok sakın olur (yemek geç kalırsa sinirlenmez) (aç-toq:aç-tok,ewek-tölek: telaşlı-sakin) (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 584).

çıqtı: er ewdın çıqtı: adam evden çıktı. Şu atasözünde de geçer, küç eldin girse törü tünlükten çıkar: Zulüm kapıdan girince, töre bacadan çıkar (gir-çiq: gir-çık) (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 233).

baqır: Bakır. Şu atasözünde de geçer, bar baqır, yoq altun: Var olan bakır, yok olan altın-Var olan şeybakır gibi değersizdir, bulunmayan şeyse altın gibi değerlidir. Bu atasözü yakınları arasında hor görülen birinin kaybından sonra yakınlarının aşırı kederlenmesi durumunda söylenir (bar-yoq: var-yok)(DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 170).

ala: Hastalıklı görünen kimse. Şu atasözünde de geçer, kişi alası içtin, yılqı alası taştın: İnsanın alası içinde atın alası dışında. Bu atasözü ihanetlerini gizlemek için dalkavukluk yapan kimse için kullanılır (iç-taş: iç-dış)(DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 138).

Anlam İlişkili Sözcükler: *adıg*: Ayı. Şu atasözünde geçer, awçı neçe al bilse adıg ança yol bilir: Avcı ne kadar hile bilirse ,ayı da o kadar yol bilir. Bu atasözü iki kurnaz kişi karşılaştığı zaman söylenir (bkz.ayığ) (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 132). Kâşgarlı burada aralarında ilişki bulunan ayı ve avcı sözcüklerinin bir arada geçtiği savı kullanarak dikkat çekmiş ve hatırlamayı kolaylaştırmıştır.

ıqlaç: Hızlı, çevik at. Şu atasözünde de geçer, alp erig yawrıtmı ıqlaç arqasın yağırtma: Yiğit kişiye zarar verip onu zayıf düşürme, çevik atın sırtını yara yapma. Bu atasözümüyle beylere öğüt verilir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 281).Bu kelimedede de Kâşgarlı aralarında ilişki bulunan yiğit kişi ve atsözcüklerinin bir arada geçtiği savı kullanarak öğrenmeyi,akılda kalıcılığı kolaylaştırmıştır, ayrıca savdaki artyineleme yawrıtmı- yağırtma,savın ,böylece kelimenin daha iyi öğrenilmesini sağlayan diğer önemli unsurdur.

Somutlama: *al*: Hile, dalaverealin arslan tutar, küçün oyuq tutmaz: Hileyle aslan tutulur, güçle bostan korkuluğu tutulmaz. Bu atasözü güç harcayarak bir şeyi ele geçiremeyen bir kimseye ,bu amaçla hile kullanmasını tavsiye etmek için söylenir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007:138).

Kâşgarlı soyut olan hile ve güç kelimelerini somut birer varlık gibi düşünerek ,somutlama özelliği olan bir savda kullanarak daha anlaşılır duruma getirmiş, akılda kalıcılığı arttırmıştır.

yek: Şeytan. Şu atasözünde de geçer,

Bilmiş yek bilmedük kişiden yeg: Bildiğin şeytan bilmediğin adamdan hayırlıdır. Bu atasözü , birine tanıdıklarına saygı göstermesini öğütlemek için kullanılır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 681).

Burada soyut bir kavram olan şeytan somutlaştırıldığı bir savda kullanılmış, böylece kelimeyi öğrenen kişi için kolaylık sağlanmıştır.

Eserde çok sık kullanılan materyal olarak savlar incelendiğinde Kâşgarlı'nın savların dil ve kültür öğretimindeki öneminin farkında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.Kâşgarlı soyut kavramları anlatabilmek, canlandırabilmek için savları kullanmış bu da anlatıma güç katmıştır. Yine atasözlerinin uyaklı oluşu, birçoğunda zıt kavramların bir arada kullanılmış olması dil ve kültür öğretimini kolaylaştırmıştır. Kâşgarlı Türkçeyi incelikleriyle öğretebilmek için atasözlerinden çağının eğitim materyali olarak faydalanmıştır.

3.2.Dörtlük ve Beyit: Şiirin dil öğretiminde kullanımı büyük önem taşımaktadır, çünkü şiir taşıdığı dil ögesi, ritim, müzikalite ve ölçü açısından Gardner'ın zekâ türlerinden birçoğuna birden hitapedebilmektedir (Gardner, 1999). Şiirin kullanımı bir şey söyleyip başka bir şey kastedebilmemizi veya uzun bir deneme ya da kompozisyon yazmak yerine aynı durumu birkaç sözcükle ifade edebilmemizi sağlamaktadır. Şiirler öğrencileri kelime, söz dizimi, anlam bilim, morfoloji, dilbilgisi, v.d. dil kullanım şekilleri ile tanıştırmaktadır. Ritim ve melodi açısından şiir haricinde pek az materyal bunu sağlar. Şiirin yapısal öğeleri göze hitap ederken sesi kulağa, uyum ve ritmi de zihnimize hitap eder.

Divânü Lûgati't-Türk'teki şiirlerin eski Türk hayatındaki dinamizmi yansıtması, eski Türk destanlarından örnek parçalar bulundurması ve bu konuda en eski ve tek eser olması da dikkate değerdir. Eserde dörtlük ve beyitlerin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir: "Hitap edilen kişi yaşı ya da mevkisi nedeniyle hürmet görüyorsa Türkler çoğul biçimi kullanarak ona seslenir: barıng: git(gidin-tekil)-kök- anlamı 'gidin'dir(çoğul). Oguzlar ve Qıfçaqlar bar: git ve barıng: gidin ifadelerini kullanır; çoğul anlamı veren -lar atılmıştır ve eğer hitap edilen kişiye hürmet ve saygı gösterildiğini ifade etmek isterlerse bunun yerine (tekil için) genizsil kef'le ze getirirler -bu onların lehçesinde tekile hitap etmek için kullanılan 'çoğulun çoğulu'dur, şu dörtlükte de kullanılır,"

awlap meni qoymangız	Beni avlayıp terk etmeyiniz
ayıq ayıp qıymangız	Sözünüzden dönmeyiniz
aqar közüm oş tengiz	Akar gözüm sanki deniz
tegre yöre quş uçar	Yöresinde kuşlar uçar (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 59).

Kâşgarlı burada Oğuzlar ve Kıpçakların hitap edilen kişiye hürmet ve saygı gösterildiğini ifade etmek için -lar yerine kullandığı -kef ve -ze ekinin kullanımını göstermek için bu ekle uyaklı bir dörtlük kullanarak daha kolay öğrenilmesini

sağlamış ve akılda kalıcılığı arttırmıştır...Buyrum kipi biçimine kaf'lı ya da işba'lı sözcüklerde gayn elif nun (-gan), kef'li ya da imale'li sözcüklerde gayn yerine kef getirilerek aynı ek (-gen) eklenir-buyrum kipi biçimi bar: var'dır, bu eylemin sıklıkla icra edildiğini ifade etmek için ol er ewke bargan :o eve çok giden adamdır , ol er ol işlarqa turgan: bu sıklıkla nüzeline iş alan bir adamdır denir. Şu dörtlükte de kullanılır, (Bir adamı methediyor)

turgan ulug işlaqa	Büyük işleri üzerine alandı
tergi urup aşlaqa	Sık sık sofra serendi
tumlug qadır qışlaqa	Kışın acı soğuşunda
qodtı erig umduru	Halkı diler bırakarak gitti (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 62).

Burada Kâşgarlı eylemin sıklıkla icra edildiğini ifade etmek için kullanılan -gan/-gen ortacına örnek verirken turgan kelimesini dörtlükte göstermiş, böylece uyak, ölçü ve ritm öğeleriyle kelimenin ve de ortaç ekinin kullanımının daha iyi ve kolay öğrenilmesini sağlamaya çalışmıştır.

aqışdı: suwlar aqışdı: sular akıştı. Şu dörtlükte de kullanılır, (Yaz mevsimini anlatıyor)

qar buz qamug erüşdi	Kar. buz tümünden eridi
taglar suwı aqışdı	Dağlar suyu akıttı
kökşin bulıt örüşdi	Mavi bulut belirdi

qayguq bolup ügrişürKayık gibi dolanır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 146).

Kâşgarlı bu maddede akıştı kelimesini anlamına uygun biçimde su kelimesiyle birlikte yaz mevsimini anlatan pastoral bir şiirde kullanarak anlatımı güçlendirmiş, okuyucunun dikkatini çekmiştir.

ay: Ay(Otuz günlük zaman dilimi). Şu dizelerde de kullanılır,

qışqa anun kelse qalı qutlug yay/Kış için hazırlan gelse de kutlu yaz

tün kün keçe alqınur ödleg bile ay/Gece gündüz geçerek tükenir zaman ile ay(DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 161).

Kâşgarlı burada ay kelimesiyle ilişkili olan gece ve gündüz, yaz ve kış zıtlıklarının bir arada geçtiği çok kolay akılda kalabilecek bir beyiti kullanmış, böylece kelimenin öğrenilmesini hızlandırmıştır.

Kâşgarlı eserinde kelimelerin manalarını daha iyi anlatmak, bazı dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla, özellikle ses ahenkleriyle ve ritmin sağladığı çağrışımlarla hem okuyanların dikkatlerini canlı tutmak hem de kolaylıkla

hatırlanabilecek özellikte oldukları için dörtlük ve beyitlerden mümkün olduğunca yararlanmıştır.

3.3.İkileme: Korkmaz (1992: 82)'a göre aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesine ikileme denir. İkilemelerin en önemli görevleri, anlamı kuvvetlendirmek, anlama çokluk ve beraberlik bakımından katkı sağlamaktır. (Özkan-Tören v.d., 2006: 572) Türk dilinin söz diziminde çok eskiden beri bir anlatım yolu olarak başvurulan ikilemelerin Divânü Lûgati't-Türk'teki toplam sayısı 157'dir (Aktan, 2010: 11). Eserde ikilemenin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir:

keliş: keliş barış: Geliş gidiş. Buradan hareketle 'konukevine' kelişlik barışlık ew: geliş gidiş evi denir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 302).

Burada Kâşgarlı geliş kelimesini öğretirken kelimeyi karşıtıyla birlikte ikileme olarak vermiş böylece kelimenin karşıtıyla birlikte kavranmasını sağlamış, anlatımı kuvvetlendirmiştir.

alış: Borçluyu borcu yüzünden dava etmek, alış beriş: Bir hakkın alınması ve verilmesi (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 139).

Bu örnekte Kâşgarlı alış kelimesini öğretirken kelimeyi çok sık kullandığımız ikileme olan alış veriş ile birlikte vermiş, böylece kelimenin karşıtıyla birlikte öğrenilmesini sağlamıştır.

en: en yer: Aşağı doğru eğimli yer; en yoq: Bir iniş yada yokuş (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 258).

Bu maddede Kâşgarlı en kelimesini öğretirken önce en kelimesini açıklamış, sonra kelimeyi karşıtıyla birlikte ikileme olarak göstererek kelimenin karşıtıyla beraber kavranmasını sağlamış, anlatımı kuvvetlendirmiştir.

Kâşgarlı eserinde ikilemeleri genellikle madde başı olarak vermiş, bazı yerlerde ise kelimenin açıklamasında ve örnek verirken kullanmıştır. Örneklerde karşıt kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan ikilemeleri vermiş, böylece kelimenin karşıtıyla birlikte öğrenilmesini sağlamıştır. Türkçede önemli bir yere sahip olan, günlük konuşmalarda çok kullanılan ikilemeleri eserinde vererek kelimelerin anlamını ve anlatımını kuvvetlendirmiştir.

3.4.Efsane: Efsane, eski çağlardan beri söylenegelen herhangi bir olaya, şahsa, duruma bağlı olarak anlatılan ve inandırıcılık özelliği taşıyan halk anlatımlarıdır (Sakaoğlu 1992). Efsaneler Türklerin düşünce, kimlik ve yaratıcılığının en önemli temel taşlarından biridir. Efsaneler zengin bilgi ve kültür hazineleri olarak dil eğitiminde kullanılabilecek önemli bir öğretim materyalidir. Kâşgarlı DLT'de efsaneleri hikâye olarak adlandırmıştır.

Kâşgarlı, öge maddesinde öge adının kökenini açıklarken Altın Kan dağı hakkındaki efsaneyi materyal olarak kullanmıştır.

öge: Akıllı, olgun ve görmüş geçirmiş, halkın arasından bir adama verilen unvan. Teginden bir derece aşağıdadır. Bu adın kökeni şudur: Zülkarneyn, Çin' e dek ulaştığında, Türk hakanı onunla savaşmak için tamamen genç erkeklerden oluşan bir müfreze göndermiş. Bunun üzerine Hakanın veziri 'Sen onun üzerine gençleri yolladın, ancak onların yanında yaşı ilerlemiş, savaş meydanında deneyim kazanmış olgun bir adam da olmalıydı demiş. Yani bir öge mi? demiş Hakan, Evet diye yanıtlamış vezir. Bunun üzerine Hakan olgun bir adam yollamış... (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 369).

Kaşgarlı *çıwı* maddesini açıklarken cinlerle ilgili bir inanışı konu alan efsaneyi kullanmıştır.

çıwı: Bir cin topluluğu. Türkler, bir savaş durumu söz konusu olduğunda, savaşın iki tarafının ülkelerinde yaşayan cinlerin, elbette bu tarafların hakanlarının lehine, insanların savaşından önce kavgaya tutuştuğunu iddia eder. Bu iki cin topluluğundan hangisi zaferi kazanırsa, savaşta zafer de o cinlerin ait olduğu ülkenin hakanının olacaktır ve hangi cin topluluğu bozguna uğrarsa, o cinlerin yaşadığı ülkenin hakanı mağlubiyeti tadacaktır... (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 235)

Kaşgarlı halk anlatmaları içerisinde en eski örnekleri hazinesinde saklayan bir tür olarak efsaneleri bazı maddeleri açıklarken kullanmıştır. Böylece hem Türk kültürünü ve inanışlarını Araplara tanıtmış hem de dikkat çekmiş ve kelimelerin daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Kültürümüzün en temel kaynaklarından olan Divânü Lûgati't-Türk'te 12 örneğine rastladığımız halk edebiyatının bu en canlı türü, günümüzde de başvurduğumuz kültür ve dil eğitim materyalidir(Köksel, 2009).

3.5.Tekerleme: "Tekerleme; vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhafılık, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu manzum nitelikli basmakalıp sözlerdir."(Kaya, 1999: 546). Tekerlemeler, dil öğretiminde kullanıldığında öğrenmede kolaylık sağlar. Tekerlemelerin şekil ve söyleyiş özellikleri, anlam yönünden şaşırtıcı ve hoşu giden söyleyişlere sahip olması öğrencilerin hem ilgisini çekmekte hem de tekerlemeyi ezberleme ve söyleme isteğini arttırmaktadır. Eserde tekerlemenin kullanımı aşağıda verilmiştir:

Türk lehçelerinde kullanılan yazaçlar onsekiz temel yazaçtan ibarettir ve bunlar Türk yazısını meydana getirir. Şu ezberleticide bir arada görülebilirler: ehuke leffe semec nazaç bedr-ı şutiyye (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 13).

Tüm yazaçlar bir araya getirildiğinde şu ezberletici içinde yazılabilirler: avaha veseqe yakada manaza beçera şatala (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 14). Kaşgarlı DLT'de Türkçe yazaçlar hakkında bilgi verirken yazaçları Araplara daha kolay öğretmek için materyal olarak tekerlemeyi kullanmıştır.

3.6. Harita: Divânü Lûgati't-Türk'ün ilk sayfalarında yer alan bir harita bulunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre bu, bir Türk'ün çizdiği ilk dünya haritasıdır. Kâşgarlı Mahmûd, dönemindeki Türk topluluklarının hangi bölgelerde yaşadığını göstermek amacıyla çizdiği bu haritaya bazı ulusların yaşadığı bölgeleri de ekleyerek yeryüzündeki belirli bölgeleri gösteren bir dünya haritası oluşturmuştur. Haritada dağlar kırmızı, denizler yeşil, kumluk sahalar sarı, ırmaklar mavi renklerle gösterilmiştir. Haritanın ana merkez noktasını Türk hükümdarlarının oturdukları Balasagun şehri oluşturmaktadır. Eserde haritanın verilmiş şekli şöyledir: 'Onların her bir kavminin Doğu âlemindeki coğrafi mevkilerini taslak halinde sundum. Rum ülkesine en yakın olandan başlayarak, hem kâfirleri hem de Müslümanları, belli bir tertip içinde Doğuya doğru sıraladım. Önce Beçenek gelir, sonra Qıfçaq, Oguz, Yemek, Baskırt, Basmil, Qay, Yabaqu, Tatar, Qırğız gelir. En sonuncusu Çin'e en yakın olandır. Bu kavimlerin hepsi Rum ülkesinden başlayarak Doğuya doğru yayılır. Sonra Çigil, Tuxsı, Yagma, Ograq, Çaruq, Çömül, Uygur, Tangut sonra Xıtay gelir ki bunların ülkeleri Çin'dir ve sonra Tawgaç gelir ki ülkeleri Maçın'dır. Bu kavimler Güney ile Kuzey arasında yayılırlar.

Bunların her biri şu dairede (harita) gösterilmiştir.' (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 22).

Harita materyali Türk kavimleri hakkında bilgi verildikten hemen sonra konulmuştur. Böylece Kâşgarlı Mahmûd, dil öğretiminde, belki de dünyada ilk olarak dil haritası / sözlük haritası kullanmış öğretilen dilin konuşulduğu yerleri sadece yazılı olarak değil, aynı zamanda harita üzerinde göstererek anlatmış, konuyu görselleştirerek daha etkili bir öğretim uygulamıştır diyebiliriz.

3.7. Kültür Materyalleri: Günlük Yaşam: Kâşgarlı, dil öğretimine dair vermiş olduğu örneklerin çoğunda, devrin günlük yaşamında sıkça karşılaşılan hayvan,

bitki, dağ, çöl, nehir gibi kavram isimlerinden ve halk dilinden kesitler almıştır. Kendisinin de vurguladığı üzere; genellikle herkes tarafında bilinen isim ve örnekleri kullanmıştır. Bu örnekler, günlük hayatta karşılaşılan durumlar olduğu için işlevsellik bakımından kullanışlı ve akılda kalıcı örnekler olmuştur. Çünkü yaşadığı şeylerden kesitler okuyan Araplar Türkçe diline karşı daha yakın davranmış olacak ve dil öğreniminde bir adım ilerlemiş olacaktır. Aşağıda günlük hayattan verilen örnekler belirtilmiştir:

açındı: beg erin açındı: Bey askerlerini ağırladı, ihya etti. er atın açındı: Adam, atını besledi. er qoyın açındı: Adam mintanını açmaya davrandı. Beşikteki çocuğun ya da yataktaki hastanın üzerindeki örtüyü açmasını anlatmak için de bu sözcük kullanılır. açınur, açınmaq (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 130).

atlandı: er atlandı: Adam ata bindi. ol tagqa atlandı: O dağa çıktı. Herhangi bir şeye tırmanmayı anlatmak içinde bu sözcük kullanılır. atlanur, atlanmaq (DLT(çev. Yurteser ve Erdi) 2007: 158-159).

qatıldı: arpa ügür birle qatıldı: Darı, arpa ile karıştırıldı. Herhangi bir şeyin, başka bir şeyle karıştırılmasını anlatmak için bu sözcük kullanılır. er uragutqa qatıldı: Erkek kadınla çiftleşti. qatılür, qatılmaq (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 413).

ötti: oq keyikten ötti: Ok geyiğe saplandı – derisini yarıp içine girdi. Bir şeyi delen ya da içinden gelip geçen bir şeyi anlatmak için de bu sözcük kullanılır. qarın ötti: Bağırsaklar hareketlendi – çalışmaya başladı. öter, ötmek (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 382).

erkeklendi: süw erkeklendi: Su dalgalandı. anıg yeni erkeklendi: Onun tüyleri ürperdi. erkeklenür, erkeklenmek. Birinin erkeklik taslamasını anlatmak için de bu sözcük kullanılır.

bulgadı: ol süwug bulgadı: O suyu karıştırdı. ol tutmaç bulgadı: O, tenceredeki tutmaçı karıştırdı. Yulaf lapası ya da benzer şeyleri pişirirken, altının ve üstünün iyice pişmesi için bulamacı karıştırmayı anlatmak için de bu sözcük kullanılır. ol er anıg könglin bulgadı: Adam onun canını sıktı ve sinirlendirdi. Bunu kök anlamı "adamin kendisine dokunan bir yemek yemesi ve midesinin bulanmasıdır" bulgar, bulgamaq (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 205).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere çoğunluk günlük yaşamdan seçilen örneklerdir. İşlevsellik açısından kullanışlı olan bu örnekler dil öğretiminde akılda kalıcılığı arttırmakta ve dilin daha basit ve kolay öğrenilmesini sağlamaktadır.

3.8.Ayet: Ayet, Kur'an-ı Kerim'in surelerini oluşturan her bir cümleye verilen isimdir. Âyet Arapça kelime olarak delil, veri veya işaret anlamına gelmektedir. Türkçe olarak "Ayet-i Kerîme" ya da "Yüksek delil" şeklinde kullanımı yaygındır. Kâşgarlı Mahmûd, Divânü Lûgati't-Türk adlı eserinde Araplara Türkçeyi

öğretmek amacıyla ayetlerden de yararlanmıştı. İslamiyet'in Arap coğrafyasında doğduğu düşünülecek olursa, ayetler Müslüman Araplar için çok önemli kavramlar olmuştur. Kutsal sayılan ayetleri dil öğretiminde materyal olarak kullanan Kâşgarlı, Arapları din kavramı üzerinden de etkilemeyi amaç edinmiştir. Bu sebeple Kur'an ayetleri dil öğretiminde etkileyici, kutsal ve önemli bir materyal olmuştur. Eserde Kur'an ayetlerinin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir:

angardı: ol anı angardı: O, ona yemin ettirdi. Kök biçimi andgardı'dır. –dal (d) hafifletme amacıyla atılmıştır. Buradaki değişim Allah'ın şu kelimedeki kullanıma benzer: fezaltum tefekkahuna ("... sızlanıp durdunuz") [K. 56: 65]. Kök biçimi fezalaltum'dur, [l'lerin biri] hafifletme amacıyla atılmıştır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 143).

emgek: Zorluk [ve bunu aşmak için harcanan çaba anlamında emek]. Şu atasözünde de geçer, emgek eginde qalmas: Zorluklar yoksunların ve eziyet çekenlerin omuzlarına yüklenmiş kalmaz. Bu atasözü Cenab-ı Hakk'ın ayetine benzer: "Evet, her güçlükler beraber bir kolaylık vardır" [K. 94: 6] – [inne maa'l-usri yusra] (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 256).

ülüş: Halk arasında payların dağıtılması. şın (ş) kef'le (g) yer değiştirmiştir; tıpkı şu değişik okumada rabbuki ve tahtaki sözcükleri yerine qad ca'ale rabbuşi tahtaşi seriye ("... Rabbin alt tarafında bir su arki var etti.") [K. 19: 24] denmesi gibi (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 636).

soqu: Havan. Kök biçimi iki kaf'ladır [q-soqqu] sadeleştirilmiştir; böylesi bir değişme baqu: tepe – özgün hali iki kaf'lardır [q-bqqu] – ve kök biçimi yagqu olan yaqu: yağmurluk sözcüklerinde de rastlanır. Bu sadeleşme Cenab-ı Hakk'ın şu ayetlerinde de söz konusudur: fezeltüm tefekkahun ("... sızlanıp dururdunuz:") [K. 56: 65]. Kök biçimi fezaliltum'dur, hafifletilip fezeltüm olarak kullanılır. Aynı durum bu sözcük içinde geçerlidir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 501).

türk: Allah'ın selamı üzerine olsun Nuh'un oğlunun adı. hel etâ ale'l-insâni hinun mine'd-dehr ("İnsanın üzerinden, (henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı) uzun bir süre geçmedi mi") [K. 76: 1] ayetinde Âdem'in (s.a.v.) adı nasıl "insan" olarak geçiyorsa, Allah, Nuh'un oğlu Türk'ün evlatlarına seslenirken de bu adı kullanır. Bu ayette genel bir ad (ism) bir kişi (vahid) için kullanılmıştır; leqad halaqnê'l-insâne fi ahseni taqvimin sümme radadnahu esfele safilin ille'l-lezine amenü ve amilü's-salihât ("Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağılarının aşağısına çevirdik. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar hariç. ...") [K. 95: 4-5] ayetindeki kullanımda bir topluluk adıdır (ism-i cem'), zira kimse bu sözcüğün kapsamı dışında değildir. Aynı şekilde Türk, Nuh'un oğlunun adı olduğunda bir tek kişiyi bildirir. Oğullarının adı olduğunda "insan" (el-beşer) sözcüğü gibi bir topluluğu ifade eder; çoğul veya tekil olarak kullanılır. Aynı şekilde Rûm adı İshak'ın (s.a.v.) oğlu Esav oğlu Rûm'un adıdır. Oğulları da bu adla anılmıştır.

Biz diyoruz ki, Türk Allah'ın verdiği bir addır. Bize ehli mübarekten Şeyh ve İmam el-Hüseyin ibn Halef el-Kâşgari dedi, ona da İbn el-Garqi demiş: İbn Ebi'd Dünya diye tanınan Şeyh Ebu Bekr el-Mugide'l-Cerçerani'nin Ahir Zamana Dair (el-mûellef fi ahiri'z-zaman) adlı kitabında aktardığı ve isnat zinciri Peygambere (s.a.s.) dayanan bir hadise göre Allahü Teâlâ "Benim bir ordum vardır, Ona Türk adını verdim. Onları doğuya yerleştirdim. Bir halka kızarsam, Türkleri o halk üzerine musallat kılarım" diyor. İşte Türklerin bütün mahlukattan üstünlüğü şudur: Cenab-ı Hak onlara isim vermeyi kendi üzerine almıştır; onları arzın en yüce ve en havadar yerine yerleştirmiştir; onlara kendi ordum demiştir. Bunun yanında onların güzellik, zariflik, incelik, terbiye, hürmet, büyüklere saygı, sadakat, tevazu, haysiyet ve cesaret gibi her biri sayısız methi mazur gösterecek erdemlerini zikretmeye gerek yoktur. ...Sözcüğü tekil biçimi Türk'ken, çoğul biçimi de böyledir. kim sen: Sen kimsin? sorusununyanıtı, türk men: Ben Türk'üm'dür. Türk süsi atlandı: Türk ordusu at bindi. (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 606)

Görüldüğü üzere Kâşgarlı ayetlerden yararlanarak hem örnekleri çoğaltmış hem de anlatımını farklı kaynaklar ile çeşitlendirmiş. Kâşgarlı kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerle, dil öğretiminde akılda daha fazla kalıcılığı sağlamaya çalışmıştır. Araplar, yani Müslümanlar için çok önemli olan Kur'an-ı Kerim, ayetlerle verilen örnekler ile Türkçe diline daha fazla sempati duyulmasını sağlamış olabilmektedir.

Bir başka önemli nokta ise, Kâşgarlı Mahmûd'un Türk kavramını açıklarken de ayet ve hadislerden yararlanmasıdır. Türk adının Allah tarafından bir kavime verildiğini anlatan hadis, etkileyicilik bakımından büyük bir işleve sahiptir. Çünkü Müslümanların bu hadis ve ayetlerle Türklere karşı ilgi ve alakası artmış olacak, dolayısıyla Türk diline de daha büyük önem vermiş olacaklardır. İşte bu durum, Türkler için bütün insanlara karşı üstünlüktür. Allah, Türk kelimesinin adlandırılmasını kendisi üstlenmiş, onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerinde yerleştirmiş ve onlara 'Kendi ordum' demiştir. Bunun yanında güzellik, zariflik, incelik, terbiye, hürmet, büyüklere saygı, sadakat, tevazu, haysiyet ve cesaret gibi kavramları Türk kelimesine eş değer bulan hadisler, Türk kavramını daha da büyük bir mertebeye taşımış olacaktır.

3.9.Hadis: Hadis veya Hadis-i Şerif, peygamberimiz Hz. Muhammed'in değişik olaylar ve sorunlar karşısında veya Kur'an-ı Kerim ayetlerini açıklamak amacıyla söylediğine inanılan sözler bütünüdür. Hadisçiler ise hadisleri "Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri" şeklinde tarif ederler. Hadis denildiği zaman, daima Hz. Muhammed'den nakledilen bir söz yahut bir fiil, yahutta bir takrir akis gelmiştir. (Koçyiğit, 1998)

Kâşgarlı, Divânü Lûgati't-Türk adlı eserinde Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla az da olsa hadislerden de yararlanmışır. Çünkü hadisler Müslüman âlemi için itaat edilen ve değer verilen sözlerdir. Bu sebeple eserde yer alan hadisler de dil öğretiminde önemli birer materyal olarak yer almaktadır. Eserde hadislerin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir:

saw: Hadis [haberler, sözler]. Buradan hareketle bir “peygamber”e sawçı denir; çünkü peygamber kıssalar anlatır, hadisler söyler, Allah’ın kelamını aktarır ve meseller sunar. “Gelin ile güveyin akrabaları arasında haber taşıyan adam” a da sawçı denir; çünkü o da birinin sözlerini bir diğerine – ve tam tersi – bildirmektir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 477).

saçrattı: ol manga suw saçrattı: O, istemeden bana su sıçrattı – su, yağ ya da herhangi bir sıvı bir kaptan başka bir kaba boşaltılırken birinin giysilerine ya da başka bir yerine sıçrayabilir; odun keserken etrafa sıçrayan parçaları anlatmak için de bu sözcük kullanılır.

Aynı zamanda saçratgu adı verilen bir tür kapan vardır. Bu kapan şu şekilde yapılır: Çatallı bir dal alınır ve iki ucu arasına, üzerinde çengeller olan bir ip gerilir. Bu toprak ve çalı indiğinde boynu ya da ayakları çengele takılır ve böylece yakalanmış olur. Şu atasözünde de geçer; “saçratgudın qorqmış quş kırq yıl adrı yıgaç üze qonmas”: Bir kez kapana yakalanan kuş kırk yıl çatallı çalı üzerine konmaz. Bu, anlam olarak, Peygamber’in şu hadisine benzer: “Mümin, kertenkelenin yatağında iki kez ısırılmaz” (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 461).

Kâşgarlı “saçrattı” ifadesini tanımlarken atasözünde yararlanmış, atasözü ile hadisi bağdaştırarak öğretilmek istenen kelimeyi daha anlaşılır hale getirmeye çalışmıştır. Gerek atasözü gerekse hadislerden yararlanarak kelimeleri örnekler üzerinde tanımlamıştır. Ayrıca, atasözünde kuş üzerinden örnek verilmiş; fakat hadiste kertenkele üzerinden örnek verilmiştir. Böylece farklı çağrışım, örnekler ve materyallerle kelime öğretimi yani dil öğretimi daha da kolay olmaktadır. Yani hadislerin bu muazzam eserde yer alması ve örnekler belirtilirken hadislerden yararlanılması esere verilen manevi önemi arttıracığı gibi dil öğretiminde de akılda kalıcılığı sağlayabilmektedir. Çünkü hadislere Müslümanlar tarafından önem verilir. Verilen bu önem doğal olarak dil öğretimine de yansır.

3.10.Renk: Kâşgarlı,Türkçe öğretiminde renk kavramını da kullanmıştır. Eserde renklerin materyal olarak kullanımıyla ilgili bulgular aşağıda verilmiştir:

al: *Hanların* sancaklarını yapmak için kullanılan ya da onların atlarının eyer örtüsü olan turuncu renkte, ipekli süslü bir kumaş. Turuncu renge de al denir (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 137).

ala: Beyaz tenli kimse. ala at: kır at. beg (xanga) ala boldı: Bey hanın sözünü dinlemedi ve düşmanlarıyla birlik oldu.

angıt: Ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 145).

esri: Kaplan. Esri yışıg: Siyah ve beyaz iplikçiklerden oluşan ip. Benzer bir biçimde, iki renkli olan herhangi bir şey, kaplanın renginden hareketle esri olarak adlandırılır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 267).

atgaq: Safra. Sarı renkleri olan bir bitkiye de atgaq denir. Korkudan sararan bir yüz de buna benzetilir(DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 157).

çından: Sandal ağacı. çından at: Kızıla çalar kahverengi renkli at (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 232).

çuz: Yıldızlarla süslenmiş, kırmızı ve siyah renkli bir Çin kumaşı (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 244).

öng: Bir şeyin rengi. yaşıl önglög tön: Yeşil renkli giysi (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 374).

kenzi: Kırmızı, yeşil, sarı ve daha pek çok renkte olabilen bir Çin kumaşı (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 304).

kirşenlendi: uragut kirşenlendi: Kadın yüzüne beyaz boya sürdü – yüzünü üstübeçle kapladı. kirşenlenur, kirşenlenmek (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 316).

tögüz: tögüz at: Alnında beyaz bir leke buluna at (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 583).

tögüzlük: Alnında beyaz bir leke bulunan at. Şu atasözünde geçer, at tögüzlük ay bolmas: Atın alnındaki beyaz leke ayın yerini tutmaz. Bu atasözü, daha büyük bir şeyin yerine geçmesi için küçük bir şey isteyen kimse için kullanılır (DLT(çev. Yurteser-Erdi), 2007: 583).

Kâşgarlı, Türkçe öğretiminde renk kavramını daha çok öğretmek istediği kelimeyi betimlemek amacıyla kullanmıştır. Kumaş, kuş, insan teni kavramlarını anlatırken renklerden yararlanan Kâşgarlı, belirttiği renk kavramları ile anlatmak istediği kelimenin zihinde çağrıştırılmasını sağlamıştır. Bu çağrışım ile öğretilmek istenilen Türkçe sözcükler, renk kavramlarıyla akılda canlandırma sonucu öğretilmiş olur.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Divânü Lügâti't-Türkdil ve kültür öğretimi konusunda ilk eser olma özelliğini taşımaktadır. Bilinen en eski Türk sözlüğü olan Divânü Lügâti't-Türk'teki materyaller Türkçe'nin anonim kültür, san'at ve edebiyat ürünleridir. Her dönemde olduğu gibi günümüzde de öğretim sırasında materyal kullanımına yönelik öneriler ve çalışmalar bulunmaktadır (Şahin-Yıldırım, 1999; Demirel-Seferoğlu v.d., 2003, Yalın, 2002; Seferoğlu, 2009; Kaya, 2006; Alkan, 1998; Halis, 2001). Kâşgarlı günümüzden yaklaşık

bin yıl önce dil ve kültür öğretiminde materyal kullanımının önemini çok iyi fark etmiş, verdiği bilgileri çeşitli materyaller kullanarak somutlaştırmış, parçaları bütün içinde vermeye özen göstermiştir. Kâşgarlı soyut kavramları canlandırabilmek için savları kullanmış, anlatımına güç katmıştır. Yine savların uyaklı oluşundan, karşıtlama özelliğinden mümkün olduğunca faydalanmıştır. Kelimelerin manalarını daha iyi anlatmak, bazı dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla, ses ahenkleriyle ve ritmin duygusuyla okuyucuların dikkatlerini canlı tutmak hem de kolaylıkla hatırlanabilecek özellikte oldukları için dörtlük ve beyitleri kullanmıştır. Dilimizi ve kültürümüzü, kültürümüzün önemli hazineleri olan efsanelerden örnekler vererek anlatmış, böylece hem Türk kültürünü ve inanışlarını Araplara tanıtmış hem de dikkat çekmiş ve kelimelerin daha iyi kavranmasını sağlamış, Türklerin düşünce ve kimlik yapısını ilk elden vermiştir. Türk lehçelerinde kullanılan ons ekiz temel yazacı öğretirken bunları tekerlemeye çevirerek vermiş ve ilgi çekici kılmış, yazaçların kolayca öğrenilmesini sağlamıştır.

Türk boyları hakkında bilgi verildikten hemen sonra boyların yaşadıkları yerleri gösteren bir harita koymuş, Türkçenin konuşulduğu yerleri sadece yazılı olarak değil, aynı zamanda harita üzerinde göstererek anlatmış, konuyu görselleştirerek somutlaştırmıştır. Kâşgarlı Mahmûd, dil öğretiminde, belki de dünyada ilk olarak dil haritası/sözlük haritası kullanmıştır. Kâşgarlı eserinde ikilemeleri genellikle madde başı olarak vermiş, bazı yerlerde ise kelimenin açıklamasında ve örnek verirken kullanmıştır. Bazı kelimeleri açıklarken karşıt kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan ikilemeleri vermiş, böylece kelimenin karşıtıyla birlikte öğrenilmesini sağlamış, Türkçede günlük konuşmalarda çok kullanılan ikilemeleri eserinde vererek kelimelerin anlamını ve anlatımını kuvvetlendirmiştir. Kâşgarlı, eserinde öğretmek istediği kelimeyi betimlemek için renk kavramını da kullanmıştır. Kumaş, kuş, insan teni gibi kavramları anlatırken renklerden yararlanan Kâşgarlı, belirttiği renk kavramları ile anlatmak istediği kelimenin zihinde çağrıştırılmasını sağlamıştır. Eserinde vermiş olduğu örneklerin çoğunda, devrin günlük yaşamında sıkça karşılaşılan hayvan, bitki, dağ, çöl, nehir gibi kavram isimlerinden ve halk dilinden kesitler olarak işlevsellik bakımından kullanışlı ve akılda kalıcı örnekler vermiştir. Kâşgarlı eserinde Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla ayet ve hadislerden de yararlanmıştır. Müslüman Araplar için kutsal olan ayet ve hadisleri dil öğretiminde kullanan Kâşgarlı, Arapları din kavramı üzerinden de etkilemeyi amaçlamış böylece Kur'an ayetleri ve hadisler de dil öğretiminde etkileyici, kutsal ve önemli bir materyal olmuştur.

Eğitim-öğretim çalışmalarının tümünde kalıcı ve etkin öğrenmelerin gerçekleştirilmesi için çeşitli materyaller kullanılmaktadır. Dil öğrenen insanların ilgisini sürekli canlı tutmanın yolu onların ilgilerini çekecek materyaller kullanmaktır. Kâşgarlı da Divânü Lûgati't-Türk'te çağının eğitim materyali sayılabilecek ve günümüzde de eğitimde materyal olarak kullanılan atasözü, beyit ve manzum parça, efsane, ayet, hadis, ikileme, tekerleme, renk unsurları ve haritayı kullanarak Türkçeyi daha kolay ve etkili sunmuş, dil öğrenenlerin ilgisini arttırmış,

algısını güçlendirmiş, öğrenmelerin kalıcılığını arttırmış, Arapların Türkçeyi daha kolay öğrenmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, H. H. (2007) "Kâşgarlı Mahmud'un Divânü Lügâti't-Türk Adlı Eserindeki Türk Dünyası Haritası Üzerine Düşünceler ve Yorumlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 17, Ankara, s. 1-28.
- AKSAN, D. (1999) *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKSAN, D. (2005) *Yunus Emre Şiirinin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- AKTAN, B. (2010) "Divânü Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28-Güz, s. 1-13.
- ALKAN, C. (1998) *Eğitim Teknolojileri* (Yenilenmiş 6. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara.
- AMANOĞLU, E. K. (2000) "Divânü Lügâti't-Türk'teki Kişi Adları Üzerine", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, s. 5-13.
- ARGUNŞAH, M.ve Güner, G. (2008) "Divânü Lügâti't-Türk'te Geçen badram-bayram Kelimesinin Etimolojisi Üzerine", *Uluslararası Doğumunun 1000. Yılı Dönümünde Kâşgarlı Mahmud ve Divânü Lügâti't-Türk Bilgi Şöleni*, s. 1-9.
- ASKER, R. (2008) "Divânü Lügâti't-Türk İstatistikleri", *Akademik Araştırmalar Dergisi/Journal of Academic Studies* (Kâşgarlı Mahmud Özel Sayısı), İstanbul, Kasım 2008-Ocak 2009, S. 39, s. 86-98.
- ASLAN, Z ve DOĞDU, S. (1993) *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Eğitim Araçgereçleri*, Tekışık Ofset, Ankara.
- AYDOĞDU, Ö. (2009) "Divânü Lügâti't-Türk'te Geçen Türk Boyları ve Boylara Ait Dil Özellikleri", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, ZfWT, 1(1), 55-81.
- BAYAT, F. (2007) "Kâşgarlı Mahmut'un "Divânü Lügâti't-Türk" Eserinde Mitolojik Dünya Modeli ile İlgili Bazı Kavramlar", *Journal of Turkish Linguistics*, 1(1), 3-12.
- CAFEROĞLU, A. (1972) "Kâşgarlı Mahmut ve Divânü Lügâti't-Türk", *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, TDK Yayınları, s.11-20., Ankara.
- CANPOLAT, M. (1974) "Divânü Lügâti't-Türk'te Şamanizm İzleri", *Türk Folklorü Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s.19-34., Ankara.
- CANPOLAT, M. (1999) "Kâşgarlı Mahmud ve Etimoloji", *Divanü Lûgat-it-Türk Bilgi Şöneli Bildirileri*, 7-8 Mayıs, TDK Yay., Ankara.

- CEMİLOĞLU, M.(2004) *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, Aktüel Yayınları, İstanbul.
- COŞAR, A. M. ve GÜNEŞ, B. (2011) “Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-I: Divânü Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Yazılan Makaleler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 21, s. 167-231, Bahar.
- COŞAR, A. M. ve GÜNEŞ, B. (2011) “Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi-II: Divânü Lugâti't-Türk ve Kâşgarlı Mahmud Üzerine Hazırlanan Bildiriler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, Cilt. 21, s. 19-85, Güz
- ÇİFCİ, M. (1998) “Türkçe Öğretiminde Temel ilkeler”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, s. 59-71.
- ÇİFCİ, M. (2004) “Kaşgarlı Mahmud'un Dil Öğretim Yöntemi Üzerine”, V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Türk Dil Kurumu, Ankara, s. 571-596.
- DEMİREL, Ö., SEFEROĞLU, S., YAĞCI, E. (2003) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Pegem A Yay., Ankara.
- DÜZGÜN, D. (2007)“Divânü Lügâti't-Türk'te Sosyal Normları Karşılaman Kavramlar”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:35, s.201-215.
- ERASLAN, K. (1991) “Divânü Lügâti't-Türk 'te Aruz Vezniyle Yazılmış Şiirler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.113-117.
- GARDNER, H. (1999) *Çoklu Zekâ: Görüşmeler ve Makaleler* (Çev: M. Tüzel), Enka Okulları BZD Yayıncılık, İstanbul.
- GENCAN, T. N. (1972/1) “Kâşgarlı Mahmut'un Öz Türkçeciliği”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 249, s.192-195.
- GENCAN, T. N. (1972/2) “Divânü Lügâti't-Türk”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı:250, s.304-309.
- GENCAN, T. N. (1972/3) “Divânü Lügâti't-Türk'te Dil Kuralları”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt:XXVII, Sayı:253, s.27-52.
- GÖMEÇ, S. (2002) “Divânü Lügâti't-Türk 'te Akralılık Bildiren Terimler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 20, sayı: 32/6, s. 133-142, Ankara.
- GÜNŞEN, A. (2008) “Söz Varlığı Işığında Divânü Lügâti't-Türk'te Çağının Türk İktisadi Hayatına Ait İzler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of International Social Research*, C. 1/4, Yaz 2008, s.242-267.
- HALİS, İ. (2001) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Mikro Yayınları, Konya.
- İLAYDIN, H.(1972) “Divan”la İlgili Bazı Gözlemler ve Düşünceler”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 253, s.96-103.

- İLERİ, C.(2007) “Divânü Lügâti’t-Türk’te Geçen Mevye-Sebze Adları ve Türklerin Bunlardan Yararlanma Biçimleri”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: XCIV, Sayı: 669, s.542-572.
- İNAYET, A. (2007) “Divânü Lügâti’t-Türk ‘te Geçen ‘Çin’ ve ‘Maçın’ Adı Üzerine”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, C. II, Sayı:4, Sonbahar ,s. 1174-1184, Erzincan.
- KABATAŞ, O. (2001) “Divânü Lügâti’t-Türk’ten Türkiye Türkçesine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, c. 1-2, sy. 44, s. 147-161, Ankara.
- KARA, M. (2009) “Divânü Lügâti’t-Türk’te Çocuklarla İlgili Kelimeler”, *Akademik Araştırmalar Dergisi/Journal of Academic Studies* (Kâşgarlı Mahmud Özel Sayısı), Kasım 2008-Ocak 2009, S. 39, s. 292-305, İstanbul.
- KARAŞLAR, M. S. (2010)“Divânü Lügâti’t-Türk’teki Oğuzca Eşya Adlarına Bir Bakış”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, C. V/1, Kış ,s. 508-524.
- KAŞGARLI Mahmûd (2007)*Divânü Lügâti’t-Türk* (Türkçe Çeviri ve Düzenleme: Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser), Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- KAYA, D. (1999) *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, M. (2002) “Divânü Lügâti’t-Türk’ün Halkbilimi Açısından Önemi”, *Folklor/Edebiyat*, C.VIII, S.XXXI, Ankara, 2002/3, s. 39-49.
- KAYA, Z. (2006) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Pegem A Yay. Ankara.
- KELLY, J. M. (1972) “Divânü Lügâti’t-Türk’ün Yeni Baskısı Üzerine” (çeviren: Hasan Eren), *Türk Dili* (Divânü Lügâti’t-Türk Özel Sayısı), C. XXVII, S. 253, Ekim, s. 104-110. Ankara.
- KOÇYİĞİT, T. (1998) *Hadis Tarihi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, H. (2007) *Divânü Lügâti’t-Türk’teki Atasözlerinin Anlambilimsel Açından İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Salih Demirbilek, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- KORKMAZ, Z. (1981) “Kaşgarlı Mahmud ve Divânü Lügâti’t-Türk”, *Milli Kültür*, c. 2, sayı: 10, Mart, s. 15-19, Ankara.
- KORKMAZ, Z. (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,
- KORKMAZ, Z. (1995) “ Kâşgarlı Mahmud ve Divânü Lügâti’t-Türk”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c.1 ,Sayı:629, s. 244-260.
- KORKMAZ, Z. (1999) “Oğuz Türkçesinin Tarihî Gelişme Süreçleri ve Divânü Lügâti’t-Türk”, *Türk Dili*, S. 570, Haziran , s. 459-471, Ankara.

- KONONOV, A. N. (1978) "Sovyetler Birliği'nde Kâşgarlı Mahmut'un Divanını Konu Alan Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, s. 181-190, Ankara.
- KÖKSEL, B. (2009) "Divânü Lügâti't-Türk'te Yer Alan Efsaneler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research*, C. II/9, Sonbahar, s. 262-269.
- NURMUHAMMEDOV, N. (2003) "Kâşgarlı Mahmud'un Divanında Uzun Ünlülerin Gösterilişi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2003/II, s.129-138.
- ONAN, B. (2003) "Divânü Lügâti't-Türk'ün Dil Öğretim Yöntemleri ve Dünya Filolojisine Katkıları Bakımından Bir Değerlendirme", *Türklük Bilimi Araştırmaları* [Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı], Sayı: 13, s. 425-446 , Niğde.
- ÖZBAY, M. ve MELANLIOĞLU, D. (2008) "Kelime Öğretiminde Örneklemenin Önemi ve Divânü Lügâti't-Türk", *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 5(10), s.49-58.
- ÖZKAN, M., TÖREN, H., v.d. (2006) *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi, 2. basım, İstanbul.
- SAKAOĞLU, S. (1991) "Divânü Lügâti't-Türk ve Türk Halk Şiiri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.97-111, Ankara.
- SAKAOĞLU, S.(1992) *Efsane Araştırmaları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- SEFEROĞLU, S. (2009) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Pegem A Yay., Ankara.
- SEV, G. (2004) "Divânü Lügâti't-Türk 'te İnkilemeler", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c. LXXXVIII, Sayı:634, s.497-510.
- ŞAHİN, T. ve YILDIRIM, S. (1999) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- ŞEN, SERKAN (2001)"Anlam İyileşmesi ve Kötüleşmesine Divânü Lügâti't-Türk Merkezli Örnekler", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, c. I, Sayı: 591, s. 268-275.
- TÜRKAY, K. (1980) "Kâşgarlı'dan Günümüze Gelen Atasözleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s.39-42, Ankara.
- YALIN ,H. İ. (2002) *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Nobel Yayın, Dağıtım, s. 83-90, Ankara.
- YAYLAGÜL, Ö. (2006) "Divânü Lügâti't-Türk 'teki Ad Aktarmalı (Metonymic) Yapılar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*,3(1), s.77-88.
- YAYLAGÜL, Ö. (2010) "Divânü Lügâti't-Türk 'te Yer Alan Atasözlerindeki Metaforlar", *Millî Folklor*,Yıl: 22, Sayı: 85, s. 112-121, Ankara.

YILDIRIM, A. ve ŐİMŐEK, H. (2006) *Sosyal Bilimlerde Nitel AraŐtırma Yöntemleri*, Seąkin Yayınları, Ankara